

О.Б. БЕРЛАДИН,
аспірантка
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ АДВОКАТА В ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Ключові слова: адвокат, соліситор, баристер, Великобританія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес реформування кримінального судочинства надав потужний імпульс об'єктивній необхідності дослідження важливих питань гарантій прав особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, зокрема участі у ньому захисника, його оптимального процесуального статусу. Становлення вітчизняної правової системи, зважаючи на глобальний характер інтеграційних тенденцій правових систем країн Європи, а також на те, що Україна знаходиться у центрі Європейського континенту, не може відбуватися ізольовано. При вивченні сучасного законодавства України встановлено, що чинне кримінально-процесуальне право містить певні обмеження повноважень захисника на досудовому слідстві. Зовсім інше становище захисника у кримінально-процесуальному доказуванні у країні із змагальним типом кримінального процесу – Великобританії. Процесуально-правові засоби, які забезпечують захиснику у кримінальному процесі Великобританії можливість участі в доказуванні, слугують підвищенню ефективності його діяльності. На етапі реформування кримінально-процесуального за-

конодавства у нашій державі це становить значний науковий та практичний інтерес.

Мета статті полягає у поглибленні наукових знань про роль захисника в кримінальному процесі Великобританії та дослідженні правових аспектів, пов'язаних із його участю в досудовому слідстві, виявленні чинників, які впливають на їх ефективність.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Значний внесок у розробку питань участі захисника у кримінальному процесі Великобританії зробили вітчизняні вчені, зокрема, І. Гловацький, Я. Зейкан, Н. Обрізан, В. Попелюшко, О. Святоцький, А. Титов.

Заслужують на увагу в контексті досліджуваної проблеми роботи таких відомих дослідників англійського права, як У. Блекстоун, Дж. Бейкер, А. Дайсі, А. Деннінг, Дж. Салмонд, Х. Стіфан, р. Уолкер, Л. Фуллер, Х. Харт, У. Холдсуорт та інші.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Варто зазначити, що правовий статус адвокатури у Великобританії регулюється низкою правових джерел різного характеру. Адвокатура у Великобри-

танії формувалася протягом століть і нині функціонує на ґрунті королівських хартії, окремих парламентських актів, урядових постанов, правил, прийнятих керівними органами адвокатських організацій, судових рішень, юридичних традицій та правових звичаїв [3, 43]. До них, зокрема, можна віднести королівські хартії (1845, 1872, 1903, 1909 та 1954 рр.), а також серію парламентських актів, спеціально присвячених адвокатам в галузі кримінального права та правосуддя в кримінальних справах.

У кримінально-процесуальних джерелах широко окреслено, що адвокатів-захисників у Великобританії відводиться важлива роль. У питаннях права обвинуваченого на захист правники керуються такими трьома законодавчими актами: Закон про поліцію і кримінально-процесуальні докази 1984 р., Закон про кримінальну юстицію 1994 р., Закон про кримінальний процес і розслідування 1996 р. [8, 54–70].

Правила користування послугами адвокатів у Великобританії зазнали змін із 1994 р.: дедалі більш активною стала участь адвокатів-захисників у кримінальних справах на досудовому слідстві, яке пов'язане, насамперед, з появою в кримінальній процедурі вимоги роз'яснювати затриманим чи обвинуваченим права на мовчання та попередження про можливі негативні наслідки давання показань по справі. Для права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на захист важливе значення мають ратифікація Англією 8 березня 1951 р. Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також вступ у силу Закону про права людини 1998 р. (Human Rights Act), який інкорпорував до тексту цього Закону ст. 2–18 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [9].

Професійною організацією юристів Англії й Уельсу є «Товариство юристів Англії та Уельсу» (Law Society of England and Wales), яке ще в 1845 р. отримало Королівську хартію, що уповноважила його правом встановлювати стандарти поведінки і

освіти юристів. Керівним органом Товариства є Рада, повноваження якої полягають у регулюванні діяльності юристів. Рада складається з 75 членів, обраних із соліситорів по округах.

Діяльність адвокатів Великобританії покликана слугувати меті «правильного регулювання суспільних процесів владними рішеннями», зміцнення режиму верховенства права, захисту прав людини. Загальне керівництво адвокатурою (як соліситорами, так і баристерами) здійснюється лордом-канцлером (членом Верховного суду) [3, 46].

Контролює діяльність адвокатів у Великобританії самоврядний Орган регулювання роботи адвокатів (Solicitors Regulation Authority), заснований 29 січня 2007 р., який об'єднує понад 120 тисяч адвокатів у Англії та Уельсі. Метою даного органу є гарантування стандартів поведінки та професійної діяльності, необхідної для забезпечення клієнтам високопрофесійного обслуговування, не порушуючи при цьому верховенства права [14].

Раніше цей орган діяв як Товариство з регулювання юристів (Law Society Regulation Board). Зміна назви спрямована на підкреслення незалежності даного органу. Однак з адміністративних і правових причин Орган регулювання роботи адвокатів все ж залишається частиною Товариства юристів Англії та Уельсу (Law Society of England and Wales), хоча функціонує як його відокремлений підрозділ.

Відмінною рисою англійської адвокатури є історично сформований поділ практикуючих правозахисників на дві групи – соліситорів (solicitor) та баристерів (barrister). Вказані суб'єкти мають право виконувати функцію захисту в кримінальному процесі. Соліситори мають обмежене право на публічні виступи у судах, вони в основному зустрічаються із клієнтами, підозрюваними чи обвинуваченими, діють від їхнього імені, допомагають збирати докази на їх користь. Ще до недавніх часів соліситори мали право брати участь тільки у

судах нижчої інстанції (Magistrate's Courts, County Courts) або при поданні апеляції до вищого суду, але за умови, що вони вели справу у суді нижчої інстанції. Перші зміни щодо права соліситерів виступати у ролі захисника у вищих судах відбулися у 1990 р., з прийняттям Акту про судові і правові послуги (Courts and Legal Services Act). За цим актом, соліситори мали право на отримання сертифіката адвоката-захисника. Право на отримання такого сертифіката мали лише ті соліситори, у яких вже була практика роботи захисником у судах нижчої інстанції, їм потрібно було лише пройти короткий тренінг та скласти іспит на знання Правил про докази (Rules of evidence). Акт про доступ до правосуддя (Access to Justice Act), прийнятий у 1999 р., дозволяє усім соліситорам мати право виступати у ролі захисника у судах вищої інстанції, але нові правила для навчання таких соліситорів ще не готові [13].

У справах, до яких залучено як соліситора, так і баристера, із підозрюваним, обвинуваченим та підсудним спілкується лише соліситор. Якщо ж у баристера виникає потреба в такому контакті, побачення можуть мати місце з обов'язковою присутністю соліситора. Вважається, що такі суворі правила, встановлені для баристерів, сприяють винятковій об'єктивності їх при участі в кримінальній справі.

Зазвичай, соліситором може стати особа, яка має юридичну освіту, пройшла рік юридичної практики і склала відповідний іспит. Але для того, щоб самостійно працювати соліситором, потрібно ще відпрацювати 2 роки на юридичній фірмі для набуття досвіду. Особи без базової юридичної освіти можуть опанувати курс юридичних спеціальностей, а потім за такою ж схемою отримати кваліфікацію соліситора.

Також соліситором може стати баристер, який хоч і не проходив практики соліситора, але відмовився від титулу баристера й отримав рекомендацію двох суддів, які належать до категорії старійшин суду (Bencher Inner) про те, що він відповідає

вимогам, які ставляться до соліситора [3, 45].

Для здобуття кваліфікації баристера крім юридичної освіти потрібно пройти курс навчання у одній із судових шкіл (Inns of Court School), де вони проходять курс кваліфікації баристерів (Bar Vocational Course). Крім того вони повинні 12 раз відвідати судові асоціації (Inns of Court) і познайомитись та поспілкуватись там для набуття досвіду із вже кваліфікованими баристерами та суддями, і тільки після цього вони можуть бути допущені до роботи у суді. Але перших дванадцять місяців вони самостійно не можуть практикувати як баристери, а тільки як помічниками баристерів.

Баристери є адвокатами, що мають право виступати у судах усіх інстанцій, їхня робота контролюється Генеральною радою колегії адвокатів (General Council of the Bar). Також всі баристери повинні бути членами однієї із чотирьох асоціацій (Inns of Court) [13, 233].

Переважає більшість, майже 90%, соліситорів ведуть приватну практику, 10% – працюють за наймом у місцевих і центральних державних установах, а також у торговельних і промислових компаніях, що мають власні юридичні відділи. Соліситори у своїй роботі зобов'язані дотримуватися таких правил: відмовитися від ведення справи у разі виникнення конфлікту інтересів; забезпечувати конфіденційність інформації про клієнта (навіть адреса не може бути повідомлена іншій особі без згоди клієнта); зберігати гроші клієнтів на окремому рахунку; виконання своїх зобов'язань перед клієнтом. Соліситори, які працюють як наймані працівники, мають такий самий професійний статус, як соліситори, що займаються приватною практикою, на них розповсюджуються ті ж правила, і вони вважаються повністю незалежними юристами. 1,5 тис соліситорів постійно працюють у Королівській прокурорській службі (Crown Prosecution Service), яка виступає в ролі обвинувача від

імені поліції у судових кримінальних процесах [1, 78–81].

Функції адвокатів Великобританії порівняно з функціями адвокатів у країнах континентальної Європи значно ширші: адвокат може виступати не тільки з функціями захисту чи представництва інтересів громадян у судах, а й як обвинувач у кримінальних справах від імені держави та приватних осіб. Особливістю є й те, що адвокати можуть призначатися на посади суддів, міністрів, інших службовців в уряді, займатися викладацькою діяльністю в університетах, поєднувати адвокатські функції з практикою нотаріуса, можуть займати владні повноваження, перебуваючи на високих посадах і при цьому залишатися членами адвокатських корпорацій.

Інша особливість законодавства Великобританії полягає в тому, що кримінальне переслідування може здійснюватися приватними особами, потерпілими, а органи поліції, які порушують кримінальне переслідування, діють фактично на тих самих підставах, що і приватні особи. Для професійного підтримання обвинувачення приватні особи звертаються за допомогою до адвокатів, які залежно від сторони у справі підтримують обвинувачення або захист [1, 148].

У своїй діяльності в кримінальному процесі соліситори і баристери повинні додержуватися норм права та правил професійної етики. Зазвичай у суді веде захист тільки баристор, а до цього клієнт підписує угоду із соліситором. Соліситор збирає всю інформацію і матеріали по справі, після чого передає всі ці матеріали баристерові. Але, як зазначалось вище, тепер і деякі соліситори мають право представляти клієнта у суді самостійно, без баристера. Так само відбулись і зміни щодо прямого звернення клієнта до баристера, зараз це можливо без посередництва соліситерів.

Дії адвокатів у кримінальних справах поділяються на попередні юридичні консультації та на безпосередню участь у провадженні для захисту. Роль адвоката в цих

справах дуже велика. Беручи участь у кримінальному провадженні, ним виконується одна із найважливіших функцій держави – захист законних прав і свобод особи, а саме: допомагає затриманим, підозрюваним, обвинуваченим, підсудним і засудженим у захисті їх правових інтересів, надає їм кваліфіковану юридичну допомогу, протидіючи фальсифікації доказів, використанню недозволених методів провадження слідства, нейтралізуючи обвинувальний ухил досудового слідства тощо.

Кожен соліситор має сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, зберігати професійну таємницю, ретельно вести розрахунки з клієнтами, ставитися з повагою до своїх колег, до суду та інших державних органів.

Дослідник англійського права Р. Уолкер зазначає, що адвокат зобов'язаний зберігати довірену йому клієнтом таємницю усних і письмових повідомлень, якими вони обмінюються, навіть коли таке повідомлення стосується вчиненого клієнтом злочину. Професійний обов'язок адвоката щодо свого клієнта є вищим у цьому разі за громадянський обов'язок, через що ніхто не може його обвинуватити в злочинному недонесенні [4, 290].

У контексті досліджуваної проблеми детальніше зупинимося на особливостях кримінально-процесуального права Великобританії з акцентуванням на діяльності адвоката-захисника на досудовому слідстві. За англійським кримінально-процесуальним законодавством захисникові дозволяється провадити власне розслідування, тобто збирання доказів по справі та перевірку обставин злочину. Право на користування послугами професійного захисника в Англії є фундаментальною засадою кримінального процесу. Тому визнання вини підозрюваним, отримане органом слідства без участі в такому допиті адвоката, можуть братися судом до уваги тільки в тому випадку, коли обвинувач доведе, що такі показання отримано не з причин відсутності на допиті адвоката. Англійські суди взагалі

вважають відсутність адвоката на допиті підозрюваного чи обвинуваченого грубим порушенням закону і, як правило, не беруть до уваги такі показання. З іншого боку, інформація, отримана від підозрюваного до його затримання та офіційного допиту, судами визнається як доказ по справі [8, 151].

В англійському кримінальному процесі особливе місце мають правила про докази. Однією з цілей англійського кримінального процесу є створення таких правил, які б дозволяли усунути із нього або не допустити в процес сумнівних доказів, що можуть призвести до помилкових рішень. Успішному здійсненню захисту також сприяє реалізація захисником свого права на ознайомлення з матеріалами, зібраними обвинувачем.

Специфічним є сам процес збирання доказів: їх виявлення та процесуальне визнання доказами і залучення в справу розірвані в часі. На початкових етапах сторони самостійно збирають матеріали з метою обвинувачення чи захисту у суді, причому обвинувач збирає винятково обвинувальні дані. Процесуальне приєднання доказів до справи здійснюється під час попереднього слухання в суді, коли розглядаються усі матеріали, які подаються сторонами, і за клопотанням сторін судом вживаються заходи до одержання нових доказів [5, 142].

Адвокат-захисник у Великобританії вважається провідним професіоналом, і нарівні з публічним обвинувачем може фактово оспорювати обвинувачення. На етапі розкриття (disclosure) – обміну обвинувачем і захисником зібраними матеріалами по справі – захисник має право вимагати від обвинувача для ознайомлення всі доказові матеріали по справі: письмові, речові, магнітофонні плівки із записами процесуальних дій, відеозйомки тощо. Відмова обвинувача зробити це може бути оскаржена захистом у суді.

Вже на етапі розкриття (disclosure) адвокат має бути добре підготовленим, щоб вміло, продумано, без шкоди для свого клієнта провести і другу частину цієї про-

цедури – заяву захисту (defence statement), коли захист мусить викласти обвинувачеві міркування щодо свого бачення аргументів на спростування пред'явленого обвинувачення, а також всі матеріали захисту та клопотання про намір виклику до суду свідків захисту та експертів.

Законодавство останніх років ХХ ст. передбачило гарантії для обвинувачених користуватися послугами адвокатів за відсутності коштів на їх оплату. Надання правової допомоги у Великобританії розподіляється між Бюро з консультування громадян (Citizens' Advice Bureau) і адвокатами, які підписали угоду з Міністерством юстиції Великобританії про участь у програмі правової допомоги за кошти держави (Legal Aid). Бюро з консультування громадян (Citizens' Advice Bureau) пропонують безоплатну, конфіденційну, неупереджену і незалежну професійну пораду. Таких бюро у Великобританії налічується біля 3500, вони або їхні представники знаходяться на головних вулицях, у громадських центрах, медичних установах, судах і тюрмах. Правову пораду можна отримати також телефоном. Отримавши таку консультацію та пораду, кожен може визначитись із подальшими правовими діями, визначитись, чи потрібна буде йому фінансова допомога у оплаті юридичних послуг, і якщо так, то повна чи часткова, що теж допоможуть визначити експерти із бюро.

При допиті особи поліцією чи пред'явленні кримінального обвинувачення надається право на безоплатну правову пораду, яку можна отримати в будь-який час. У майже кожному поліцейському відділку Великобританії є черговий адвокат (duty solicitor), у якого можна проконсультуватись і отримати безоплатну незалежну правову пораду і дізнатись, чи має особа право на безоплатну правову допомогу в майбутньому. Така правова порада надається безоплатно, незалежно від соціального становища.

Якщо виявиться, що особа має право на безоплатну правову допомогу, тоді її про-

ханья про це передадуть до контактного центру адвокатів-захисників (Defence Solicitor Call Centre). Також є можливість вибрати самому адвоката, і якщо у нього підписаний контракт із Службою захисту у кримінальних справах (Criminal Defence Service), то його послуги теж будуть безоплатними [14].

Надання правової допомоги адвокатом (незалежно від того, чи йдеться про безоплатну правову допомогу) повинно бути забезпечено не пізніше, ніж через 36 годин після прибуття до поліцейського відділку. Винятком становлять підозрювані у тероризмі та інших тяжких злочинах (наприклад, вбивство, насильство, інші злочинні діяння, що можуть заподіяти значний збиток державі або громадському порядку або спричинити чиюсь смерть або тяжкі тілесні ушкодження) – правова допомога має бути надана упродовж 48 годин.

Висновки й пропозиції:

Отже, здійснювати захист інтересів сторони в кримінальній справі можуть як баристери, так і соліситори. Вони мають право брати участь в усіх судових інстанціях. Але в Палаті лордів, Апеляційному і Високому судах це право за деякими винятками належить виключно баристеру. При розгляді кримінальних справ Судом корони з участю присяжних діяти можуть виключно баристери.

Викладене дає підстави стверджувати, що функції англійських адвокатів-захис-

ників є набагато ширшими, ніж адвокатів континентальної Європи, в тому числі й України. Активна діяльність адвоката у справі на стороні обвинувачення чи захисту на досудовому слідстві сприяє більш швидкому і повному збиранню інформації, котра як викриває, так і виправдовує обвинуваченого. Саме адвокат вважається професіоналом нарівні з публічним обвинувачем, який фахово може оспорювати обвинувачення.

Змагальність процесу на ранніх етапах провадження забезпечує можливість адвокату, який здійснює функцію захисту, протиставити обвинувачеві об'єктивну аргументацію і тим самим полегшує встановлення істини у справі.

Вважаємо, що в КПК України потребують вдосконалення процесуально-правові засоби, які забезпечать захиснику можливість активнішої участі в досудовому слідстві і слугуватимуть підвищенню ефективності його діяльності, а тим самим більш кваліфікованому виконанню функції захисту.

У ході аналізу досліджуваної проблеми намітилися напрями подальшого наукового пошуку, які пов'язані з можливістю запровадження розслідування адвокатом обставин кримінальної справи у контексті гармонізації національного законодавства України із сучасними світовими та європейськими підходами до правового регулювання статусу та діяльності захисника.

Список літератури:

1. *Гловацький І.Ю.* Адвокатура зарубіжних країн (Англія, Німеччина, Франція) / Навчально-практичний посібник / І.Ю. Гловацький. – К.: Атіка, 2007. – 588 с.
2. *Зейкан Я.П.* Право на захист у кримінальному процесі: практ. посіб / Я.П. Зейкан. – К.: Юридична практика, 2004. – 288 с.
3. *Обрізан Н.М.* Повноваження захисника на досудових стадіях процесу і деякі проблеми / Н.М. Обрізан // Вісник Запорізького державного університету: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Запорізькі правові читання» (Запоріжжя, 30 червня 2004 р.). – 2004. – № 1.
4. *Попелюшко В.Г.* Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія / В.Г. Попелюшко. – К.: Прецедент, 2005. – 232 с.

5. *Святоцький О.Д.* Адвокатура: історія і сучасність / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. – К.: Ін Юре, 1997. – 320 с.
6. *Титов А.М.* Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві: монографія / А.М. Тито. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – 256 с.
7. *Уолкер Р.* Английская судебная система / Р. Уолкер. – М., 1980. – 631 с.
8. *Czezary Kulesza.* Efektywnosc udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej. – Zakamycze, 2005.
9. *David J.A. Cairns,* Advocacy and the Making of the Adversarial Criminal Trial 1800-1865, Clarendon Press Oxford Studies in Modern Legal History, 1999. – 230 p.
10. *John Sprack / A Practical Approach to Criminal Procedure* – 13th edn, Oxford: University Press, 201. – 648 p.
11. Oxford dictionary of Law. Elizabeth A. Martin, Jonathan Law. – 6th ed. Oxford Press. – 2006. – 590 p.
12. Textbook on criminology / Katherine S. Williams. – 6th ed. Oxford University Press, 2008. – 638 p.
13. The English Legal System / Jacqueline Martin. – 6th ed. Hodder Education, 2007. – 348 p.
14. Solicitors Regulation Authority // Regulating for the future: SRA strategic plan 2010-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sra.org.uk/strategy>

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются правовые аспекты участия защитника в уголовном процессе Великобритании на стадии досудебного следствия, что позволит наметить предложения, направленные на совершенствование правового положения защитника в уголовном процессе Украины с учетом опыта Великобритании.

SUMMARY

This article points out to the most efficient sides of defender's activities in the criminal procedures in Great Britain in order to suggest the improvement to Ukrainian ones.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 10.02.2012.